

DARCSI KAROLINA

AZ UKRÁN VÁLASZTÁSI RENDSZER VÁLTOZÁSAINAK HATÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAR ÉRDEKKÉPVISELET LEHETŐSÉGEIRE

A nemzeti kisebbségek számára az egyik legfontosabb feladat a megmaradásuk. Meghatározó tényező ebben az, hogy az adott kisebbség úgy tudjon az állam rendszerének szerves részévé lenni, hogy nemzeti alapon szerveződik és különbözik a többségi társadalomtól, ezzel biztosítva saját fennmaradását. Fontos, hogy az adott kisebbség meg tudja szervezni saját érdekképviseletét, és be tudjon kapcsolódni a döntéshozatalba. Az állam, politikáján keresztül, segítheti a kisebbségeket, megteremtve a létük megmaradásához és fejlődéséhez szükséges feltételeket, vagy többségi nemzetállamot építve a kisebbségek asszimilációjára tesz kísérletet, s a döntések meghozatala során figyelmen kívül hagyja az országban élő nemzetiségek érdekeit. A kisebbségekkel kapcsolatos nemzetközi jog is megerősíti, hogy a nemzeti, etnikai, nyelvi vagy kulturális identitás megjelenítése csak külön jogok biztosítása révén valósulhat meg, azonban ezek a dokumentumok nem tartalmazznak olyan kötelezettségeket, melyek a számonkérhetőséget biztosítanák, így az államok sok esetben saját belátásuk és értelmezésük szerint alkalmazzák ezeket a normákat, melyek következményeként nem elégítik ki a kisebbségek igényeit. A máig érvényes *egy állam – egy nemzet* paradigma a többségi nemzet dominanciáját eredményezi, még akkor is, ha az adott állam elismeri a területén élő kisebbségeket és azok jogait.¹ A kisebbségek helyzetét alapvetően „az adott országok demokráciájának fejlettsége, politikai kultúrája, az együttműködésből és a konfliktusokból, a győzelmekből és a vereségből adódó múltbéli tapasztalatok, a párton belüli és a pártok közötti változások kölcsönhatásai, az anyaország külpolitikája, az anyaország és az adott országok közötti kapcsolatok alakulása, a nemzetközi közösség, az illető országok jogi, gazdasági, történelmi és szociokulturális viszonyai, valamint a kisebbség-többség demográfiai adottságaiból következő erőviszonya határozza meg”.² Számos példa azt mutatja, hogy a demokratikus intézményrendszer és a jogállamiság megfelelő működtetésével a kisebbségek jogainak érvényesülését is elősegítik. A kisebbség-többség közötti jogegyenlőség megvalósulásában tehát fontos kérdés, hogy az adott állam mennyire alkalmas arra, hogy a demokratikus gyakorlatot alkalmazza és kiterjessze.

A kárpátaljai magyarság – mint nemzetiségi kisebbség – a trianoni békeszerződés után jelent meg. Helyzetét nagyban determinálták a történelem folyamán többször változott államhatárok, melynek következtében a kisebbségi

helyzetbe került magyar közösség mindvégig szembe kellett nézzen a többségi nemzet részéről indított asszimilációs törekvésekkel. Kisebbségi helyzete napjainkban is olyan problémákat vet fel, melyek megoldása nélkül nem képzelhető el a közösség identitásának megőrzése és megmaradása.

A Szovjetunió fennállása alatt a kárpátaljai magyarságnak kisebbségi érdekképviselőre és érdekérvényesítésre esélye sem volt. A kollektív bűnökkel vádolt és elhurcolt magyarság jogi értelemben vett hatásköreit az USZSZK-hoz való csatolással erősen meggyengítették. Az első érdekvédelmi akcióra 1972-ben került sor. A *Beadvány* volt az első olyan dokumentum, mely 1945 után a kárpátaljai magyarság alapvető jogaival és sérelmeivel foglalkozott. A *Beadványt* több mint ezer kárpátaljai írta alá, melyet eljuttattak a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságához. A próbálkozásra a rendszer megtorlással válaszolt, de a későbbiekben pozitív hozadéka is lettek a kezdeményezésnek.

A rendszerváltás időszakában nyílt lehetősége a kárpátaljai magyarságnak az önszerveződés útjára lépni, így alakult meg 1989. február 26-án Ungváron a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség mint a kárpátaljai magyarság érdekvédelmi szervezete. A szövetségnek politikai pártként való bejegyzését a rendszer ekkor még nem engedélyezte. A szervezet első elnökévé Fodó Sándort választották.

A rendszerváltás óta eltelt két évtizedben számos magyar szakmai, civil, kulturális és politikai szerveződés alakult meg azzal a céllal, hogy a független ukrán államban a magyar közösség fennmaradását elősegítse.

Kárpátalján napjainkban a két legjelentősebb magyar politikai szervezet és párt a KMKSZ,³ valamint pártja, a KMKSZ UMP⁴ és az UMDSZ,⁵ valamint pártja, az UMDP.⁶

Az eddig megtartott ukrain országos és helyhatósági választások során a mandátumokért való küzdelembe a kárpátaljai magyarság is bekapcsolódott. Érdekeinek képviselőjére saját jelölteket állított mind parlamenti, mind helyhatósági szinteken.

A független Ukrajna választási rendszere az elmúlt húsz évben több ízben esett át jelentős módosításokon. Az ukrán parlamentbe eddig hét alkalommal választottak képviselőket (1990, 1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012). Eddig minden második parlamenti ciklus után más választási rendszert vezettek be. Az I. és II. összehívású Ukrán Legfelsőbb Tanács (1990–1994, 1994–1998) többségi választási rendszer szerint, a III. és IV. (1998–2002, 2002–2006) vegyes választási rendszerben, az V. és VI. (2006–2007, 2007–2012) arányos rendszerben lett megválasztva, majd 2012-re ismét visszatértek a vegyes rendszerhez. A választási rendszeren történő módosítások különbözőképpen hatottak az országban élő nemzeti kisebbségek – köztük a magyarok – érdekérvényesítési esélyeire. Az Ukrajnában élő nemzeti kisebbségek számára a parlamenti képviselőt törvényileg nem biztosított, így a 450 fős nemzeti törvényhozásba

valamint a megyei és járási önkormányzatok képviselőtestületeibe való bekerülésük esélyeit nagyban meghatározza az éppen érvényben lévő választási rendszer és az azt szabályozó törvény.

A helyhatósági választásokat 1990-ben, 1998-ban, 2002-ben és 2006-ban, a parlamenti választásokkal egy időben tartották, az 1994-es helyhatósági választásra az elnökválasztás alkalmával került sor, a legutóbbi 2010-ben volt. A megyei és járási szinteken a választási rendszer 1990 és 1994-ben az egyszerű többségi elvet követte, 1998-ra némileg módosították a választási törvényen, helyi szinteken maradt a többségi rendszer, de egy preferenciális listás szavazás furcsa változata lépett érvénybe. A megyei és járási választott testületek úgy álltak össze, hogy a megyéket alkotó járási szintű területi egységek (járások, megyei alárendeltségű városok), illetve a járásokat alkotó alapegységek (falvak, városi típusú települések és városok) alkották a szavazóközöket oly módon, hogy ugyanakkora számú képviselőt juttattak az illetékes testületbe méretüktől függetlenül. A körzetekben induló jelölteket egy preferenciális listán választották meg. A rendszer szerint a szavazók mindenféle megkötés nélkül tetszőleges számú jelöltre szavazhattak. Érvényességi küszöb nem volt. A körzetekből a meghatározott kvóta szerint azokat a képviselőket delegálták a megyei és járási tanácsokba, akiknek a legtöbb szavazatot sikerült begyűjteni.⁷ Természetesen ez a rendszer nem csak megnyitotta, de garantálta a manipuláció lehetőségét a választási eredményekkel, és következményeként a végrehajtó hatalom szinte kinevezte a számára megfelelő megyei és járási tanácsokat. A 2002-es helyhatósági választások alkalmával is ez a rendszer volt érvényben. A választási rendszer módosítása 2006-ban a helyhatósági szinteket is érintette, a megyei és járási tanácsok, valamint a megyei alárendeltségű városok megválasztásánál is az arányos rendszert alkalmazták. A legutóbbi módosítás 2010-ben történt, az országban visszatértek a vegyes választási rendszerhez, amit a helyhatósági szintek megválasztásához is bevezettek.

Választások a rendszerváltás környékén

Az első szabadnak mondott választásokat még a Szovjetunió fennállásának idején tartották 1990-ben, az Ukrán Legfelsőbb Tanács képviselőit négy évre, többségi választási rendszerben választották meg. Ez azt jelentette, hogy az ország területét annyi egyéni körzetre osztották, ahány parlamenti hely volt. A kétfordulós választáson minden körzetből egy jelölt kerülhetett a törvényhozásba. Az 1991-ben kikiáltott függetlenség után, 1993-ban csak kisebb módosítások történtek a választási törvényben, így alapjában véve az 1994-es parlamenti választások alkalmával a szovjet korszakból megörökölt választási rendszer maradt érvényben. Az 1993. november 13-án módosított választási

tási törvényben megállapított magas részvételi határok és az érvényesség feltételeinek kedvezőtlen meghatározása ahhoz járult hozzá, hogy az 1994-ben megtartott választások két fordulóján mindössze 338 képviselőt sikerült megválasztani a 450 parlamenti honatyából.

Kárpátalja tekintetén a többségi rendszerben a választási körzethatárok kialakításánál figyelembe vették a nemzetiségi arányokat, így volt úgynevezett *magyar körzet*, ahol a magyar nemzetiségű választópolgárok aránya meghaladta a 70%-ot.

Az 1990-es választás során 11 egyéni választókörzetet alakítottak ki a megyében, köztük egy magyar többségű körzetet, mely magában foglalta a Beregszászi járást, Beregszász várost, valamint a Munkácsi és az Ungvári járások többségének magyarlakta településeit. A KMKSZ egy évvel megalakulása után saját jelöltekkel indított mind parlamenti, mind pedig helyhatósági szinten. Az érvényben lévő többségi választási rendszerben a KMKSZ elnökének esélye lett volna bekerülnie a többségében magyarok által lakott Beregszász központú választókörzetből az ukrán törvényhozásba, de végül nem ő indult a körzetben, hanem Sepa Vaszil, a Nagybaktai Mezőgazdasági Kutatóintézet igazgatója, akinek a megválasztását maga Fodó is támogatta. A KMKSZ elnöke a Nagyszőlős központú választókerületben indult, ahol a magyar szavazók aránya megközelítőleg 30%-ot tett ki, parlamenti mandátumhoz nem jutott. Sepa Vaszil beszélt magyarul, de nem volt magyar nemzetiségű, a magyarlakta körzetben megnyerte a választásokat, az ukrán Radában a szélsőséges RUH (Ukrajna Népi Mozgalma) képviselői csoportjához csatlakozott. Képviselőisége alatt nem támogatta Kárpátalja autonómiájának ügyét,⁸ a magyar érdekeket nem képviselte.

A helyhatósági választások tekintetében a kulturális szövetségnek ekkor 11 képviselőt sikerült a megyei tanácsba bejuttatni. Jelöltjei bekerültek a Beregszászi, Ungvári és Nagyszőlősi járások tanácsaiba is.

Az 1994-es választások során a körzethatárok némileg változtak, Kárpátalján ezúttal 10 egyéni választókörzetet alakítottak ki, a legfontosabb változás a körzetek arányosítása volt. A változtatás eredményeként megnagyobbították a 169-es Beregszász központú körzetet. A körzethez csatolták a Munkácsi járás és az Ungvári járás magyar falvainak egy részét, így magyar többségű egyéni körzetet alakítottak ki. A KMKSZ három körzetben indította jelöltjeit: a beregszászi 169-es körzetben Fodó Sándor, a szövetség elnöke indult, az Ungvári járásban a 175-ös egyéni választókörzetben Kovács Miklós, a szövetség ungvári középszintű szervezetének akkori elnöke, a nagyszőlősi 170-es körzetben pedig a kulturális szövetség Kovács Elemért indította. A KMKSZ-en belül a választásokat megelőzően ellentétek alakultak ki a jelöltállítás kérdésében a legmagyarabb körzetet illetően. A szövetség beregszászi középszintű szervezete a korábban a KMKSZ alelnöki posztját betöltő Tóth Mihályt, a járási adminisztráció

akkori elnökét javasolta a törvényhozásba, míg a KMKSZ központi választmánya Fodó Sándort.⁹ A kampány erősen megosztotta a kárpátaljai magyarságot. A KMKSZ jelöltjei bekerültek a választás második fordulójába, azonban nem sikerült mandátumhoz jutniuk. A magyar körzetből megválasztott egyéni képviselő végül Tóth Mihály lett. A választás eredményeként megyei szinten a 60 fős testületnek 9 magyar tagja lett.

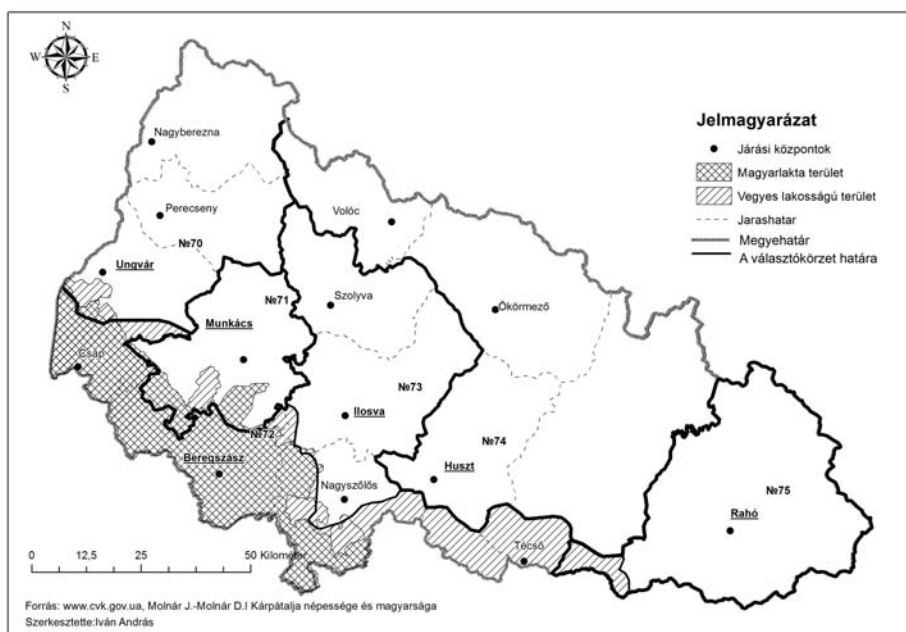
Kisebbségi képviselet vegyes választási rendszerben

A választási rendszer első jelentős módosítására 1997-ben került sor. A többségi rendszer után áttértek a vegyes választási rendszerre, ennek megfelelően tartották meg az 1998-as és 2002-es parlamenti választásokat. A Legfelsőbb Tanácsba 225 képviselő pártlistáról, 225 képviselő pedig egyéni körzetekből kerülhetett be. A pártok számára a bekerülési küszöb 4% volt. Az egyfordulós választásokon az egyéni körzetekből relatív többséggel lehetett mandátumhoz jutni. A választási törvénybe bekerült az a tétel, mely szerint a körzethatárok kialakítása során figyelembe kell venni az etnikai határokat.¹⁰ Az 1998-as választások alkalmával Kárpátalján öt egyéni körzetet hoztak létre, köztük a 72. számú, Ungvártól Aknaszlatináig húzódó egyéni választókörizetet, ahol a magyar nemzetiségű választópolgárok aránya 50% körüli volt. A magyar körzetben Kovács Miklós, a KMKSZ újonnan megválasztott elnöke nyerte a választást, legfontosabb választási ellenfele a körzet korábbi képviselője, Tóth Mihály, alulmaradt a választási küzdelemben.

A parlamenti választásokkal egyszerre tartott helyhatósági választásokon a KMKSZ jelöltjei rosszul szerepeltek, a 75 tagú megyei tanácsba mindössze 4 képviselőt sikerült bejuttatni.

A 2002-es választások alkalmával ismét vegyes választási rendszert követték. A választási törvényben azonban 2001 októberében történt néhány módosítás. A nemzeti kisebbségekre nézve negatívan hatott, hogy a módosítás során kikerült a törvényből az a tétel, mely az etnikai választási körzetek kialakítását korábban előírta, valamint az a tétel, ami engedélyezte a szavazólapok nemzetiségi nyelvekre történő lefordítását. Kárpátalján ezúttal hat egyéni körzetet alakítottak ki. A kialakított körzetek között továbbra is a 72. számú egyéni körzet foglalta magába a legtöbb magyar szavazót, azonban a választókerületről nyolc, főképp magyarlakta települést választottak le, ami a körzet magyarságát mintegy 10 ezer fővel csökkentette. A helyzetet súlyosbított az is, hogy a szavazóközetről lecsatolt, többségében magyarok lakta települések helyett olyan ukránok által lakott településeket csatoltak hozzá, melyeknek a lakosság száma jóval magasabb volt, így az ukránok és magyarok arányát tovább rontotta az ukrán lakosok számának növekedése (1. ábra).

1. ábra
Egyéni választókeretek Kárpátalján 2002-ben

A választásokon a KMKSZ ismét indította elnökét, Kovács Miklóst, akinek legfontosabb választási ellenfele az egymandátumos körzetben az Egyesített Ukrán Szociáldemokrata Párt (SzDPU(o)) támogatásával induló Gajdos István, a Beregszászi Járási Állami Közigazgatási Hivatal elnöke volt. A beérkezett jegyzőkönyvek alapján a választásokat a körzetben a KMKSZ elnöke nyerte meg, azonban az eredményt hivatalosan nem hirdették ki, hanem módosítások sorozata következett. A körzetben győztesként végül Gajdos Istvánt hirdették ki, az ügy a Strasbourgi Emberjogi Bírósághoz is eljutott, s hat évvel a történetek után a KMKSZ elnöke pert nyert az ukrán állammal szemben.

Helyi szinten ismét rosszul szerepeltek a magyarok a választásokon, a 85 fős megyei tanácsba 2002-ben mindössze hét magyar képviselő került be, ebből négyen a KMKSZ támogottjaként.

Összességében megállapítható, hogy a többségi és a vegyes választási rendszer lehetőségei 1990 és 2002 között kedvezőek voltak a nemzeti kisebbségekre nézve, mivel mindkét rendszerben a választási körzetek kialakításakor többnyire figyelembe vették a nemzetiségi viszonyokat. A magyar többségű körzet kialakításával a kárpátaljai magyarság számára lehetőség nyílt a parlamenti jelenlétet biztosítani, a magyar jelöltek a körzetben eséllyel indulhattak.

A magyar többségű körzetek megszüntetése után

A 2006-os választásokra ismét változott a választási rendszer, a vegyes rendszerről áttértek az arányos rendszerre. Ennek megfelelően tartották meg a 2006-os és 2007-es előrehozott választásokat. Az új választási törvény értelmében csak országos szinten bejegyzett párt indíthatott jelölteket a parlamenti választásokon, a bekerülési küszöböt 3%-ban határozták meg. A 2006-os választásokra a Gajdos István vezette megreformált UMDSZ megerősödött. Az új választási rendszerhez alkalmazkodva mindkét magyarságszervezet megkezdte saját pártjai megalapítását. A KMKSZ létrehozta a KMKSZ – Ukrajnai Magyar Pártot, az UMDSZ pedig az Ukrajnai Magyar Demokrata Pártot.

Az arányos rendszerre való áttérés érintette legnegatívabban a nemzeti kisebbségek helyzetét, mivel a törvényben meghatározott 3%-os bekerülési küszöb elérése a 48 milliós országban olyan szavazati arány elérését feltételezte, amit – az oroszokon kívül – egyetlen nemzeti kisebbség sem tudott biztosítani, többek között a 150 ezres kárpátaljai magyarság sem. Parlamenti szinten sem a KMKSZ–UMP, sem az UMDP nem állított listát. A KMKSZ és az UMDSZ tábora között tovább nőtt a megosztottság, a két szervezet nem tudott együttműködési megállapodást kötni a választásokat illetően. Mivel egyik oldal jelöltje sem tudta a *magyar szavazatok* összességét garantálni, csak saját táborának mozgósítására volt képes, így a magyar jelöltek elestek attól a lehetőségtől is, hogy ukrán pártok listáján előkelő helyet kínáljanak nekik. A magyar szavazatokért cserébe mindkét szervezet kapott felajánlásokat ukrán pártoktól, de egyik sem számított befutó helynek. A kisebbségben élő magyarságnak 1994 óta először nem lett magyar nemzetiségű képviselője az Ukrán Legfelsőbb Tanácsban.

A 2006-os parlamenti és helyhatósági választásokon az egymással versengő két magyar párt kettős vereséget szenvedett, részeredményei igen gyengék lettek. A KMKSZ-nek és az UMDSZ-nek összességében kevesebb szavazatot sikerült begyűjtenie, mint 2002-ben. A Kárpátaljai Megyei Tanácsba a KMKSZ–UMP 17 692 szavazatot szerzett, ami a 90 fős testületben 5 képviselői helyet jelentett, az UMDP-nek 17 465 szavazattal 4 képviselője lett. A választások során az új választási rendszerben a magyar szavazatok egy részét az ukrán pártok szerezték meg. A választásokat követően a KMKSZ és az UMDSZ belépett az ukrán pártok által létrehozott nagykoalícióba, ennek megfelelően pozíciókat kaptak: a KMKSZ–UMP kapta a Megyei Tanács alelnöki posztját, valamint az Oktatási-nevelési Kulturális, Nemzetiségi és Médiaügy Bizottság elnöki posztját, az UMDP pedig a Nemzetközi Kapcsolatok Bizottságának elnökségét kapta meg. Csupán a Beregszászi Járási Tanácsban lett magyar többség: a 90 fős testületben 27 tagú frakciót hozott létre a KMKSZ–UMP, valamint a Beregszászi Járási Tanács elnökét adta, az UMDP 25 tagú frakciót alakított és az alelnöki posztot kapta meg. Szintén eredmé-

nyesen zárta a KMKSZ a választást mind az Ungvári, mind a Nagyszőlősi járásban, mindkét járási tanács esetében az alelnöki posztot a szövetség pártja által indított képviselő tölthette be. A Nagyszőlősi és Ungvári Járási Tanácsba az UMDSZ képviselői szintén bekerültek. A 68 magyarlakta településen 40 polgármester az UMDSZ támogatójaként, míg 12 polgármester a KMKSZ támogatójaként nyert. Beregszász városában Gajdos István nyerte a polgármester-választást, a városi képviselőtestületben a KMKSZ-nek 8, az UMDSZ-nek 6 képviselője lett.

A 2007-ben tartott előrehozott parlamenti választások alkalmával szintén az arányos rendszert követték. A KMKSZ és az UMDSZ között ismét nem született együttműködési megállapodás. A választásokon a KMKSZ a Mi Ukrajnánk – Népi Önvédelem (Nasa Ukrajina) választási tömörülést támogatta, mely listájának a 99. helyére felvette Kovács Miklóst. Az UMDSZ Ukrajna Szocialista Pártját támogatta, melynek listájára felkerült Tóth Mihály, a demokrata szövetség korábbi elnöke. A választások ismét kudarccal zárultak a magyarok számára: a szocialisták nem kerültek be a parlamentbe, a Mi Ukrajnánk 99. helye pedig kevésnek bizonyult a képviselői mandátum megszerzéséhez, így a kárpátaljai magyarság ismét parlamenti képviselet nélkül maradt.

A magyar politikai képviselet további zsugoródása

Ukrajnában 2010 októberében önkormányzati választásokat tartottak. A választási törvény módosításával, a korábban már parlamenti szinten alkalmazott vegyes választási rendszer alapmodelljéhez tértek vissza, melyet alsóbb szinteken is bevezettek. A megyei és járási testületek megválasztásánál először alkalmazták a vegyes rendszert, a másik lényeges újítás volt, hogy a megyei tanácsok hatáskörébe utalták a megyei, járási és városi önkormányzatok létszámának meghatározását.¹¹

A Kárpátaljai Megyei Tanács létszámát 108 főben határozták meg, ennek megfelelően 54 képviselő pártlistáról, 54 képviselő pedig egyéni körzetekből juthatott mandátumhoz. A pártok esetében 3–3 mandátumot osztottak ki járásonként, illetve megyei alárendeltségű városokként. A járási tanácsokba, a megyei testület döntése alapján, közigazgatási egységenként 1 képviselőt választottak meg, s ugyanennyi mandátumot osztottak ki a járási pártlistákra leadott szavazatok alapján. A járási testületek létszámának meghatározásában a fenti módszer bevezetése a korábbiaknál kisebb járási testületeket eredményezett. A megyei és járási alárendeltségű városok tanácsainak létszámát a lakosság számától függően határozták meg.¹²

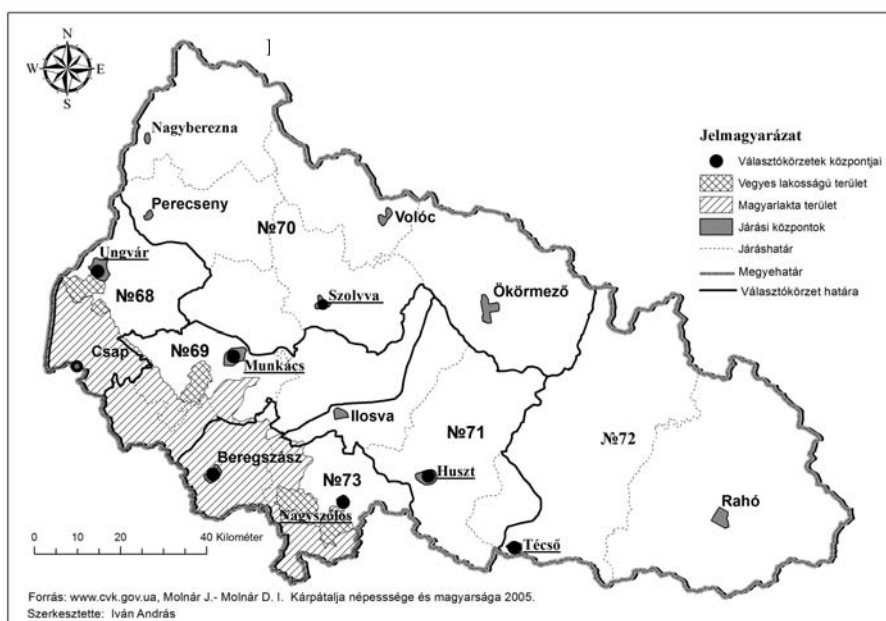
A kárpátaljai magyarság jelöltjei 11 egyéni választóközvetben indulhattak eséllyel a megyei tanácsi mandátumokért. A KMKSZ és az UMDSZ nem tu-

dott megegyezni a jelöltállítást illetően, így mindkét szervezet külön indította jelöltjeit. Az UMDSZ választási együttműködést kötött a Régiók Pártjával, a 11 körzetet felosztották egymás között és három körzet kivételével nem indítottak egymás ellen jelöltet.

A választások eredményei meglepetések lettek. A külön-külön induló KMKSZ-re, illetve UMDSZ-re leadott szavazatok száma együtt is jóval kevesebb volt, mint ahány magyar nemzetiségű választópolgár él Kárpátalján. Tömeges szavazatvásárlási kampány zajlott a magyarok lakta vidéken is, ami hatékonynak bizonyult. A választások alkalmával a kárpátaljai magyar szavazók nagy része 100–150 hrvnyáért, azaz három-négyezer forintnak megfelelő összegért eladta szavazatait, s a magyar pártok helyett a fizetős ukrán pártokra adta le voksát. A 108 főre bővült megyei tanácsba a KMKSZ három, az UMDSZ négy képviselővel került be. A kulturális szövetség csak listáról szerzett mandátumot, egyéni körzetekben nem tudott nyerni, az UMDSZ-nél pont fordítva volt, négy képviselője egyéni körzetből került a megyei testületbe, listán nem érték el a bekerülési küszöböt. A magyarok járási szinteken is elvesztették korábbi pozícióikat, sehol nem lett magyar többség, amely maga után vonta a magyar érdekképviselő gyengülését.

A 2012-es parlamenti választások során a vegyes rendszerhez való visszatérés kedvezően hathatott volna a magyarság érdekérvényesítő esélyeire. Egy magyar többségű választási körzet kialakításával lehetőség nyílt volna a parlamenti képviselet visszaállítására. A választásokat megelőzően számos nemzetközi szervezet, a magyar kormány, valamint a KMKSZ és az UMDSZ is szorgalmazta a magyar választási körzet létrehozását. A Központi Választási Bizottság (CVK) 2012. április 28-án jelölte ki a parlamenti választások egyéni választókörzeteinek határait. Kárpátalján hat egyéni választási körzetet alakítottak ki. A várakozásokkal ellentétben azonban nem lett magyar többségű körzet létrehozva. A tömbben élő magyar lakosságot három különböző körzetbe osztották, mindegyikben kisebbséget alkottak, így minimálisan csökkentették a magyarok nyerési esélyeit. A 68. számú, Ungvár központú választókörzethez került megközelítőleg 25,6 ezer magyar szavazó, a körzetben a magyarság részaránya mindössze 16,1%-ot tett ki. A 69. számú, Munkács központú választókörzetbe került megközelítőleg 28,5 ezer magyar, arányuk a körzetben csupán 17,8%-ot tett ki. A 73. számú, Nagyszőlős központú körzet volt a *legmagyarabb*, azonban a magyarok itt is kisebbségbe kerültek, részarányuk mindössze 33,6% volt. Az összesen 147 026 szavazót magában foglaló 73. körzetben 49 418-ra becsülhető a magyar szavazók száma.¹³ A 70-es, 71-es és 72-es körzetekben a magyar szavazók aránya elenyésző volt, nem érte el a 6-8%-ot (2. ábra).

2. ábra
Egyéni választókeretek Kárpátalján 2012-ben

Annak ellenére, hogy nem lett magyar többségű választókeret Kárpátalján, a választásokon mindkét magyar párt részt vett. Miután a kormánypárt magyar körzet létrehozását elvetette, felajánlotta a KMKSZ-nek és az UMDSZ-nek, hogy a magyar választópolgárok szavazataiért cserébe biztos helyet kínál saját pártja listáján egy magyar jelölt számára. A KMKSZ és az UMDSZ között a 2012-es választásokat megelőzően nem született együttműködési megállapodás. A KMKSZ vezetése jelöltállítás előtt elutasította a régiósok listáján felajánlott 60. körüli helyet. Az október elején Nagyszőlősön megtartott választmányi ülésen arról döntöttek, hogy a szövetség önállóan indítja egyéni jelöltjeit az őszi ukrain parlamenti választásokon a három magyarlakta körzetben.¹⁴ A KMKSZ álláspontját azzal indokolta, hogy a szövetség a képviselőjelöltek állításával a kárpátaljai magyar választók számára alternatív választási lehetőséget kíván biztosítani, hogy a magyar választóknak ne kelljen olyan ukrán pártok jelöltjeire adni a szavazatukat, mint a kormányzó Régiók Pártja, mely felszámolta a magyar választási körzetet, vagy az Egyesült Centrum, mely ellenzi az új ukrán nyelvtörvényt. A legmagyarabbnak számító 73-as körzetben indult Kovács Miklós, a KMKSZ elnöke, a 68-as Ungvár központú körzetben dr. Brenzovics László, a szövetség alelnöke, a 69-es körzetben Gulácsy Géza alelnök volt a kulturális szövetség képviselőjelöltje.

A KMKSZ vezetése úgy vélte, amennyiben egységes szavazóerőként jelennek meg a magyarok, jelöltjeinek esélyük lehet a győzelemre, annak ellenére, hogy a magyar lakosság kisebbségbe került a kijelölt körzetekben.¹⁵

Az UMDSZ választási együttműködést kötött a kormányzó Régiók Pártjával, így Gajdos István, a demokrata szövetség elnöke felkerült a Régiók Pártja (PR) listájának 74. helyére. A demokrata szövetség ígéretesnek ítélte meg a felajánlott listás helyet, Gajdos István úgy vélte, csak így lehet reális esélye a magyarságnak arra, hogy visszaállítsa parlamenti képviselőtét.¹⁶

2012. július 30. és augusztus 13. között került sor a jelöltek bejegyzésére. Kárpátalja megyében a Központi Választási Bizottság adatai alapján a kijelölt 6 egyéni választási körzetben összesen 64 képviselőjelöltet jegyeztek be. A jelöltek között 38 fő pártok jelöltje volt, 14 fő önjelöltként indult. A körzetenként bejegyzett jelöltek számát az 1. számú táblázat mutatja.¹⁷

1. táblázat

A körzetenként bejegyzett jelöltek számának alakulása, 2012-ben

Egymandátumos választási körzet (EVK)	Bejegyzett képviselőjelöltek száma (az EVK-ben)	Az EVK-ben induló jelöltek száma, akik részt vesznek a választási megmérettetésben			Az EVK-ben induló jelöltek száma, akiket töröltek vagy visszaléptek a jelöléstől
		Összesen	Pártok jelöltjei	Önjelöltek	
Kárpátalja megye	64	52	38	14	12
EVK №68	14	13	8	5	1
EVK №69	9	9	8	1	0
EVK №70	6	3	3	0	3
EVK №71	9	7	5	2	2
EVK №72	16	11	7	4	5
EVK №73	10	9	7	2	1

Az UMDSZ választási együttműködéshez tartva magát, a magyarok által lakott körzetekben a Régiók Pártja ukrán nemzetiségű jelöltjei mellett folytatott kampányt. Az UMDSZ és a Régiók Pártja közös kampánya a nemrég elfoga-

dott nyelvtörvény köré épült. A nyelvtörvény a 2012-es ukrainai parlamenti választások egyik országos kampánytémája volt. A magyarság szempontjából a törvény mindenképp előremutató lenne, amennyiben végrehajtanák. Ugyanakkor aggasztó, hogy néhány vezető régiós politikus, mint Mihail Csecsetov, a párt korábbi frakcióvezető-helyettese vagy Hanna German, régiós képviselő olyan nyilatkozatot tett, hogy a nyelvtörvény csak az Ukrajnában élő orosz nemzetiségűekre vonatkozik.¹⁸ Ezekről a véleményektől a Régiók Pártja nem határolódott el. Az ukrán állam részéről a kisebbségek esetében jellemző a kettős mérce alkalmazása. Jól példázza ezt a nyelvtörvény: az orosz nyelvterületen végrehajtják és alkalmazzák, míg a magyar nyelvterületen nem.

A KMKSZ kampányában a hangsúlyt Kárpátalja önrendelkezésére és önkormányzatiságának elérésére fektette. Választási programjában a jogállamiság megteremtését, az emberi és kisebbségi jogok tiszteletben tartását szorgalmazta, külön pontként szerepelt Kárpátalja speciális önkormányzati státuszának biztosítása az 1991-es népszavazás eredménye alapján. A magyarok által lakott vidéken kampánytémaul szolgált a kettős állampolgárság kérdése is. Szintén a KMKSZ kampányában jelent meg, felhíva a magyar lakosság figyelmét arra, hogy közvetlenül a választások előtt a Régiók Pártja elfogadott egy olyan törvényt, amely értelmében pénzbírságot szabnak ki a kettős állampolgárokra.

A többi párt, mely jelöltet indított Kárpátalja egyéni választási körzeteiben, sem a nyelvtörvényt, sem a kettős állampolgárságot, sem Kárpátalja önrendelkezését nem támogatta.

Az ukrán politikai pártok és jelöltjeik szintén megpróbálták a magyar szavazatokat begyűjteni különböző ígéretekkel és eszközökkel. A magyarok által lakott körzetekben azok az ukrán pártok is ringbe szálltak a szavazatokért, amelyek korábban kisebbségellenes/magyarellenes politikának adtak hangot. Ilyen párt volt az Egységes Centrum, amely ellenezte a magyar nyelv regionális státuszának elismerését, s a választások során együttműködött, a magyarok létét megkérdőjelező és a vereckei magyar honfoglalási emlékmű sorozatos megrongálásáról elhíresült szélsőséges ukrán nacionalista Szvoboda párttal. Az Egységes Centrum választási plakátjain a szavazók megtévesztésére felhasználva a magyar nemzeti színeket, piros- fehér-zöld színű, magyar nyelvű szóróanyagokkal folytatott kampányt a magyar településeken. A magyarok által lakott körzetben az ukrán pártok képviselőjelöltjei között akadtak olyanok is, aki a választásokra magyarosították nevüket, így a választási plakátokon és szórólapokon azt a benyomást keltették, hogy magyar nemzetiségű jelöltek vagy magyar gyökerekkel bírnak. Ilyen jelölt volt a Munkács központú 69-es választási körzetben a Régiók Pártjának jelöltje, a donyecki származású Vjacseszláv Sutkó László, aki atyai nevét vélhetően a Lagyiszlávról a magyar Lászlóra cserélte. A választásokat megelőzően olyan kárpátaljai hetilapok jelentettek meg ingyenes magyar nyelv-

vü különszámot, melyek egyébként kizárólag ukrán nyelven jelennek meg, nemegyszer magyarellenes írásokat is közölve. Ilyen ingyenes magyar nyelvű választási különszámot jelentetett meg az Egységes Centrumhoz köthető *Szárjij Zamok* hetilap, vagy a *Zakarpatszka Pravda*, mely a régiós jelölt mellett agitált. Magyar nyelvű plakátokkal és szóróanyagokkal kampányolt a Vitalij Klicskó vezette UDAR és a „Batykivcsina” Egyesült Ellenzék is.

Néhány ukrán párt a magyarok által lakott körzetekben magyar nemzetiségű jelöltet is indított. Ilyen volt például a 73-as egyéni körzetben induló Petruska István, a „Batykivcsina” Egyesült Ellenzék jelöltje. Petruska István, annak ellenére, hogy választási programjában nem a magyar, hanem az ukrán nyelv védelme mellett állt ki, 3732 szavazatot gyűjtött be a magyar szavazók körében. Hasonló jelölt volt a 69-es körzetben induló Lengyel Zoltán, Munkács város polgármestere, aki ugyan önjelöltként indult a körzetben, de az Egységes Centrum tagjaként lett polgármester 2010-ben. A 73-as választási körzetben indult önjelöltként Kincs Gábor, aki a választásokat megelőzően az UMDSZ alelnöke és Beregszász alpolgármestere volt. A képviselőjelöltet a demokrata szövetség kizárta soraiból,¹⁹ miután kiderült, hogy részt vesz a választási küzdelemben, ugyanis az UMDSZ által támogatott Régiók Pártja jelöltjének, Ivan Buskonak választási ellenfeleként jelent meg. Kincs Gábor választásokon való indulását szintén az Egységes Centrumhoz kötötték. Mindhárom képviselőjelölt vitt el magyar szavazatokat, eredményeik azonban alulmaradtak a többi magyar jelölt eredményéhez képest.

A választások eredményét Ukrajna esetében számos tényező befolyásolja. A független állam eddigi húsz évében több alkalommal került sor különböző választási csalásokra, a szavazatok tömeges megvásárlására, a megfélemlítésre, a választási korrupcióra, stb. Az így kialakult eredmények nem minden esetben feleltek meg az országban élő állampolgárok akaratának. Az eredmények fontos befolyásoló tényezője a fent említettek mellett az úgynevezett „adminreszursz” vagy más néven adminisztratív erőforrás felhasználása, ahol a hivatali helyzetet kihasználva a helyi végrehajtó hatalom mindenben a kormánypárt jelöltjének kedvez, valamint igyekszik nyomást gyakorolni az állami alkalmazottakra. Ennek egyik szemléletes példája a járási oktatási osztályok nyomásgyakorlása a pedagógusokra.

Kárpátalján a választási körzetekben a legnagyobb küzdelem a kormányzó Régiók Pártja és a megyében meghatározó politikai erővel rendelkező Egységes Centrum jelöltjei között alakult ki. A kijelölt hat egyéni választási körzetből háromban a Régiók Pártja jelöltje, háromban pedig az Egységes Centrum jelöltje nyerte a választást. A megyében a választási részvétel 51,6% volt, ami az egyik legalacsonyabb mutató az országban.

A 73-as számú választókerületben a régiós Ivan Busko (41,22%, 31 517 szavazat) kapta a legtöbb szavazatot, maga mögött hagyva az Egységes Centrum jelöltjét, Ivan Balogát (36,1 %, 27 602 szavazat). A legnagyobb számú magyar

szavazót magában foglaló körzetben a KMKSZ elnöke 7963 szavazatot kapott, ami a leadott érvényes szavazatok 10,41%-át teszi ki, ezzel a harmadik helyen végzett a körzetben. Az Ungvár központú 68-as számú választókerületben a régiós Vaszil Kovacs (31,14%, 30 054 szavazat) szerzett mandátumot. A KMKSZ alelnöke, Dr. Brenzovics László, (7,73%, 7461 szavazat) az ötödik helyet tudhatta magáénak. A 69. számú egyéni választókerületben az Egyeséges Centrum vezetője, Viktor Baloga (49,42% 34 970 szavazat) jutott mandátumhoz, a körzetben induló KMKSZ alelnök, Gulácsy Géza (10,59%, 7498 szavazat) a negyedik lett. A 2012-es választásokon a KMKSZ jelöltjeinek nem sikerült mandátumhoz jutni, a szövetség képviselőjelöltjei összesen 22 922 szavazatot gyűjtöttek be. A jelöltjei közül arányaiban Gulácsy Géza gyűjtötte be a legtöbb magyar szavazatot (magyar többségű településeken leadott szavazatok), második helyen dr. Berenzovics László végzett, a legrosszabbul a szövetség elnöke, Kovács Miklós szerepelt.

A választások eredményét az egyéni körzetekben a 2., 3. és 4. számú táblázat mutatja.

2. táblázat

Jelöltek és választási eredmények a 68-as számú egyéni választási körzetben

Egymandátumos választási körzet №68 - Központja: Ungvár			
	<i>Jelöltek</i>	<i>Jelölő szervezet</i>	<i>Megszerzett szavazatok (%)</i>
1.	Kovács Vaszil Iljics	Régiók Pártja	31,14
2.	Ratusnyák Szerhij Mikolajovics	önjelölt	19,51
3.	Csucska Pavlo Pavlovics	önjelölt	16,80
4.	Szerbajlo Andrij Andrijovics	„Batykivcsina” Egyesült Ellenzék	12,07
5.	Brenzovics László Ivanovics	KMKSZ - Ukrajnai Magyar Párt	7,73
6.	Bulanov Rosztyiszlav Mihajlovics	UDAR - Vitalij Klicsko	6,62
7.	Zsoltányi Mikola Ivanovics	„Ukrajna Előre!” - Natália Korolevszkaja Pártja	1,90
8.	Kázmirova Viktória Vaszilovna	Ukrajna Kommunista Pártja	1,68
9.	Birkovics Olekszandr Ivanovics	önjelölt	0,82
10.	Zavijszkij Bohdan Bohdanovics	önjelölt	0,59
11.	Resko Sztэфán Sztэфánovics	„Törvény és rend” Párt	0,51
12.	Jurcsenko Valerij Volodimirovics	„Zöld Planéta” Ukrán Párt	0,39
13.	Sztratjuk Olekszandr Mikolajovics	önjelölt	0,18

Forrás: <<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP040?PT001F01=900&pf7331=68>> (letöltve: 2012. 12. 02.).

3. táblázat

Jelöltek és választási eredmények a 69-es számú egyéni választási körzetben

Egymandátumos választási körzet №69 – Központja: Munkács			
	<i>Jelöltek</i>	<i>Jelölés</i>	<i>Megszerzett szavazatok (%)</i>
1.	Baloga Viktor Ivánovics	Egységes Centrum	49,42
2.	Sutkó Vjacseszláv Lászlóvics	Régiók Pártja	14,20
3.	Pereszta Olekszandr Mihajlovics	„Batykivcsina” Egyesült Ellenzék	10,91
4.	Gulácsy Géza Ljudvigovics	KMKSZ – Ukrajnai Magyar Párt	10,59
5.	Lanyo Olekszandr Olekszandrovics	UDAR – Vitalij Klicsko	5,89
6.	Lengyel Zoltán Zoltánovics	önjelölt (az EC tagja)	4,70
7.	Sevcenko Viktor Fedorovics	Ukrajna Kommunista Pártja	2,48
8.	Ilytyo Szerhij Vasziljovics	Ukrajna Szocialista Pártja	1,19
9.	Fedaka Pavlo Pavlovics	Ukrán Párt	0,57

Forrás: <<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP040?PT001F01=900&pf7331=69>> (letöltve: 2012. 12. 28.).

4. táblázat

Jelöltek és választási eredmények a 73-as számú egyéni választási körzetben

Egymandátumos választási körzet №73 – Központja: Nagyszőlős			
	<i>Jelöltek</i>	<i>Jelölés</i>	<i>Megszerzett szavazatok (%)</i>
1.	Busko Iván Ivánovics	Régiók Pártja	41,22
2.	Baloga Iván Ivánovics	Egységes Centrum	36,10
3.	Kovács Mikola Mikolájovics	KMKSZ – Ukrajnai Magyar Párt	10,41
4.	Petruska István Simonovics	„Batykivcsina” Egyesült Ellenzék	4,88
6.	Lengyel Oleksandra Olekszandrivna	UDAR – Vitalij Klicsko	4,61
7.	Kincs Gábor Józsefovics	önjelölt (kizárták az UMDSZ-ből)	0,87
8.	Pukánics Eduárd Volodimirovics	önjelölt (Változások Frontja-tag)	0,78
9.	Razgulov Valerij Mihajlovics	Ukrajna Kommunista Pártja	0,61
10.	Szocska Mikola Ivánovics	Népi Párt	0,49

Forrás: <<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP040?PT001F01=900&pf7331=73>> (letöltve: 2012. 10. 28.).

A pártlistás eredményeket figyelembe véve Nyugat-Ukrajnában egyedül Kárpátalja megyében győzött a Régiók Pártja, a leadott szavazatok 30,94%-át szerezve meg. Számos elemző ezt a győzelmet a kárpátaljai magyar szavazatoknak tulajdonítja. A Régiók Pártja választási listáján indított Gajdos István, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) elnöke bekerült a parlamentbe. A megyében a pártlistás eredmények második helyén a „Batykivcsina” Egyesült Ellenzék végzett – 27,66%-kal, a harmadik helyet az UDAR szerezte meg – 19,99%-kal. A szavazatok 8,34%-ával negyedik lett a szélsőjobboldali Szvoboda. A kárpátaljai magyarság tekintetében aggodalomra ad okot, hogy a magyarellenes megnyilvánulásairól is ismert párt bekerült a parlamentbe. Ötödik helyen végzett a megyében Ukrajna Kommunista Pártja 5,03%-kal.

Konklúzió

A választási eredményeket összegezve megállapítható, hogy a 2012-es parlamenti választások után sem került jobb helyzetbe a kárpátaljai magyarság. Az etnikai arányosság elve nem lett beépítve a választási rendszerbe. A törvény nem tartalmaz arra vonatkozóan kitételeket, hogy a választási körzetek kialakítása során figyelembe kellene venni az etnikai határokat. A választások alkalmával ismét bebizonyosodott, hogy az ukrán állam továbbra sem hajlandó engedményeket tenni a határain belül élő nemzeti kisebbségek irányában. Az etnikai megmaradást és fejlődést biztosító többletjogok továbbra sem észlelhetőek Ukrajnában, erről tanúskodott a magyar lakosság különböző körzetekbe való felosztása is.

A magyar szavazatok megoszlásának tekintetében a KMKSZ hasonló eredményeket ért el, mint a 2010-es helyhatósági és 2006-os parlamenti és helyhatósági választásokon, szavazóbázisát nem tudta jelentősen növelni, jelöltjei nem kerültek be a Legfelsőbb Tanácsba. A kárpátaljai magyarok érdekérvényesítő esélyeit az egymással szemben álló két magyar párt versenye tovább gyengítette. A magyar szavazatok lemorzsolódását nem sikerült megállítani. A magyarok jelentős része az UMDSZ által támogatott hatalompárti jelöltekre és az Egységes Centrum jelöltjeire adta le szavazatát. A régiósok listáján mandátumhoz jutott UMDSZ elnök, miután bekerült a törvényhozásba, lemondott saját pártja, az UMDP elnöki posztjáról, majd párton kívülként csatlakozott a Régiók Pártja frakciójához. Egyelőre úgy tűnik, hogy az UMDSZ elkezdett beolvadni a hatalompártba. A kialakult helyzetet figyelembe véve kérdéses, hogy mit tud majd tenni a párton kívüli parlamenti képviselő a magyarok érdekében egy olyan párt frakciójában, amely megakadályozta a magyar választási körzet létrehozását, büntető rendelkezést vezetett be a kettős állampolgárság ellen, vagy a kisebbségba-

rát jelzővel illetett nyelvtörvényét nem kívánja a kisebbségi létben élő magyarokra is kiterjeszteni.

Jegyzetek

- ¹ VIZI Balázs: Kisebbségi autonómiák Európában, *Kisebbségkutatás*, 2006/2., 192–196. p.
- ² BLÉNESI Éva: Kisebbségi kormányzás az RMDSZ politikai részvételének kontextusában, In: BLÉNESI Éva – MANDEL Kinga (szerk.): *Kisebbségek és kormánypolitika Közép-Európában (2002–2004)*, Gondolat – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2004, 65. p.
- ³ KMKSZ – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. 1989-ben alakult Ungváron mint a kárpátaljai magyarság érdekvédelmi szervezete. 1996-tól a szövetség elnöke Kovács Miklós.
- ⁴ KMKSZ UMP – KMKSZ Ukrajnai Magyar Párt, 2006-ban alakult, alapítója a KMKSZ. Elnöke: Kovács Miklós.
- ⁵ UMDSZ – Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség. A demokrata szövetséget még maga a KMKSZ hívta életre megalakulását követően, 1991-ben, az Ukrajnában élő magyarok ernyőszervezeteként. Alapítói voltak a KMKSZ, a Lembergi- és a Kijevi Magyarok Szövetsége. A demokrata szövetség első elnökének Fodó Sándort választották. A szövetség megalakítását követően érdeklentétek alakultak ki az alapítók között, s mivel a tagoknak nem sikerült közös álláspontra jutni, a KMKSZ felfüggesztette tagságát az UMDSZ-ben. A demokrata szövetség új elnökének 1996-ban Tóth Mihályt választották meg, ami maga után vonta a KMKSZ–UMDSZ szembenállás kialakulását. Az UMDSZ 2002-ig jelentősebb tagsággal nem rendelkezett, ekkor került sor a szervezet megújítására és megreformálására, elnökévé Gajdos Istvánt választották, és elkezdték a KMKSZ-hez hasonló szervezeti struktúra és a tagság kiépítését. Az UMDSZ 2006-os hivatalos kiadványa szerint a demokrata szövetség 12 középszintű, 13 regionális és 143 alapszervezettel rendelkezik, tagsága 22 761 fő. A szövetségnek 14 kollektív tagszervezete van. Mára az UMDSZ-t a KMKSZ ellenszervezeteként, riválisaként tartják számon.
- ⁶ UMDP – Ukrajnai Magyar Demokrata Párt, alapítója az UMDSZ. Elnöke 2005-től 2013-ig Gajdos István, 2013-tól Péter Csaba.
- ⁷ Forrás: ЗАКОН УКРАЇНИ „Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів”, Верховна Рада України; Закон від 14.01.1998 № 14/98-ВР, <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/14/98-%D0%B2%D1%80>> (letöltve: 2013. 04. 14.).
- ⁸ 1991. december 1-jén az Ukrajna függetlenségéről tartott népszavazással egy időben Kárpátalja polgárai, a függetlenség és az elnök megválasztása mellett külön szavazólapokon, Kárpátalja különleges önkormányzati státuszáról is szavaztak, a Beregszászi járásban pedig egy Magyar Autonóm Körzet létrehozásáról. Kárpátalja különleges önkormányzati státuszát a szavazók 78%-a, a beregszászi magyar autonóm körzet

- megteremtését a szavazók több mint 80%-a támogatta. A lakosság egyértelmű akaratnyilvánítása ellenére az autonómiával kapcsolatos tervek nem valósultak meg.
- ⁹ MÓRICZ Kálmán: *Kárpátalja sorsfordulói*, Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.
- ¹⁰ Forrás: ЗАКОН УКРАЇНИ „Про вибори народних депутатів України”, Верховна Рада України; Закон від 24.09.1997 № 541/97-ВР, <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/541/97-%D0%B2%D1%80>> (letöltve: 2013. 04. 16.).
- ¹¹ Forrás: ЗАКОН УКРАЇНИ Про внесення змін до Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських,селищних, міських голів”, Верховна Рада України; Закон від 21.12.2005 № 3253-IV <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2777-15>> (letöltve: 2013. 04. 16.).
- ¹² Forrás: Megyei tanács: tizenegy körzetben indulhat eséllyel magyar jelölt. Községi tanácsokként egy képviselő a járási tanácsokban, *Kárpátalja* hetilap, 503. szám (2010. szeptember 4.), <<http://karpataljalap.net/2010/09/04/megyei-tanacs-tizenegy-korzetben-indulhat-esellyel-magyar-jelolt>> (letöltve: 2013. 04. 16.).
- ¹³ A KMKSZ elítélte a magyarelles döntést. Parlamenti választások: Eldólt – nem lesz magyar körzet, *Kárpátalja* hetilap, 590. szám (2012. május 4.), <<http://www.karpataljalap.net/2012/05/04/kmksz-elitelte-magyarelles-dontest>> (letöltve: 2013. 03. 18.).
- ¹⁴ BADÓ Zsolt: Három körzetben indít jelöltet a magyar szervezet. Ülészett a KMKSZ Választmánya, *Kárpátalja* hetilap, 604. szám, (2012. augusztus 10.), <<http://www.karpataljalap.net/2012/08/10/harom-korzetben-indit-jeloltet-magyar-szervezet>> (letöltve: 2013. 03. 18.).
- ¹⁵ Három magyar jelölt lesz Kárpátalján, *Magyar Hírlap*, 2011. augusztus 6. hétfő, <<http://www.magyarhirlap.hu/kulfold/harom-magyar-jelolt-lesz-karpataljan>> (letöltve: 2013. 03. 18.).
- ¹⁶ Kárpátalján parlamenti mandátumra esélyes listás helyet kapott az UMSZ elnöke, MTI, 2012. 08. 13. <<http://www.umdsz.uz.ua/news2012/augusztus/20120813-idehaza.html>> (letöltve: 2012. 08. 17.).
- ¹⁷ Forrás: <<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp032?PT001F01=900>> (letöltve: 2012. 08. 17.).
- ¹⁸ PALKÓ István: A kormánypártnak nem tetszenek a magyarok, *karpatinfo.net*, 2012. augusztus 17., <<http://karpatinfo.net/cikk/politika-ukrajna/kormanypartnak-nem-tetszenek-magyarok>> (letöltve: 2012. 10. 28.).
- ¹⁹ BADÓ Zsolt: Kizárta alelnökét az UMSZ. Interjú Kincs Gábor egyéni képviselőjével, *Kárpátalja* hetilap, 606. szám, (2012. augusztus 24.), <<http://karpataljalap.net/2012/08/24/kizarta-alelnoket-az-umdsz>> (letöltve: 2012. 10. 28.).